Tatiana BABIN-RUSU

DIFERENŢIEREA STRUCTURILOR LEXICO-SEMANTICE

Cercetarea structurii vocabularului rămâne un subiect de interes major în lingvistica modernă, reluând în dezbatere diferenţierea şi caracterizarea fiecărui subsistem lexical şi, implicit, problema terminologiei utilizate.

În lucrările de semasiologie atestăm numeroşi termeni care denumesc astfel de structuri lexicale: *paradigmă lexico-semantică*, *câmp lexico-semantic*, *câmp asociativ*, *câmp semantic*, *grup lexico-semantic*, *grup de sinonime*, *grup tematic* etc.

În continuare, ne vom referi la două dintre acestea, şi anume la *grupul lexico-semantic* şi la *câmpul lexico-semantic*.

Termenul de „grup lexico-semantic" este folosit de cele mai multe ori pentru desemnarea varietăţilor de structuri lexicale, acestea deosebindu-se de cele lexico-gramaticale sau lexico-sintactice. Astfel, lingviştii A. I. Kuzneţova şi F. P. Filin definesc grupul lexico-semantic drept structură ai cărei membri se reunesc pe baza unor proprietăţi semantice comune [1], [2]. Grupul de sinonime, grupul de antonime, câmpul lexical şi câmpul semantic reprezintă, conform acestor autori, nişte grupuri lexico-semantice. Un alt lingvist, V. I. Koduhov, distinge grupurile gramaticale, stilistice, derivaţionale şi lexico-semantice, ultimele referindu-se la grupurile tematice, terminologice, la grupurile de sinonime şi la cele de antonime [3]. De altă părere sunt savanţii L. M. Vasiljev şi N. G. Dolghih, care consideră grupul lexico-semantic, grupul de sinonime şi alte structuri lexicale drept câmpuri semantice [4], [5]. Nu pune problema diferenţierii acestor structuri nici A. A. Ufimţeva, care le defineşte drept „paradigme lexicale mai complexe" [6].

Lipsa unor principii şi criterii general valabile de diferenţiere şi clasificare a microsistemelor lexicale provoacă unele confuzii: acelaşi fenomen este denumit „grup lexico-semantic", „grup de sinonime" sau „câmp semantic". Dificultăţile în clasificarea acestor structuri apar, consideră lingvistul I. N. Karaulov, din cauza utilizării neadecvate a terminologiei [7]. Problema ţine, credem, nu doar de folosirea inadecvată a terminologiei, ea are şi determinaţii obiective.

Obiectele şi fenomenele se află în relaţii diverse şi complexe care influenţează sistemul lexical, structurându-l în microsisteme lexicale. Fiind numite extraglotice şi glotice şi aflându-se în interacţiune, sau într-o relaţie de condiţionare reciprocă, ele circumscriu o reţea de raporturi paradigmatice între cuvinte şi variantele lexico-semantice ale acestora, reprezentând, după părerea mai multor savanţi, unul dintre criteriile principale de diferenţiere a structurilor lexicale.

Comparând câmpurile lui J. Trier cu grupul lexico-semantic al termenului „pământ", analizat de A. A. Ufimţeva, cercetătoarea A. A. Zalevskaja susţine că ar fi corect, conform terminologiei ling-

BDD-A20768 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:06 UTC)

visticii moderne, să numim câmpurile trieriene „lexico-semantice” şi nu „semantice” sau „conceptuale”, acestea deosebindu-se de grupul lexico-semantic prin faptul că membrii câmpului se reunesc pe baza principiului extraglotic, iar cei din grupul lexico-semantic – pe baza principiului glotic [8]. Această problemă este pusă în discuţie şi de lingviştii D. N. Şmelev [9] şi S. Berejan, care menţionează: „Поля отличаются от так называемых тематических словарных групп и лексико-семантических групп выделяемых в лексическом составе многими исследователями, тем, что объединение слов в них основывается на чисто языковых связей, в то время как в упомянутых группах слова объединяются на основе внеязыковых связях, на базе классификации самих предметов и явлений действительности” [10].

Nu putem afirma totuşi că aceste principii reprezintă un criteriu acceptat fără rezerve de toţi cercetătorii. Lingvistul G. S. Şcjur vorbeşte despre principiul invariantei şi al funcţiei, accentuând importanţa fenomenului de interacţiune reciprocă dintre elementele câmpului, fenomen care nu este caracteristic membrilor unui grup lexico-semantic [11].

Un alt criteriu de diferenţiere a câmpului lexico-semantic de grupul lexico-semantic este tipul de relaţii între elementele structurii lexicale: relaţiile de comutare şi substituţie. Şi în acest caz părerile sunt împărţite. A. A. Zalevskaja consideră comutarea un tip de relaţii caracteristic unui câmp lexico-semantic. În ceea ce priveşte grupul lexico-semantic sau grupul de sinonime, elementele acestor structuri s-ar afla, conform cercetătoarei, în relaţii de comutare şi substituţie [12]. Investigând un şir de structuri lexicale din vocabularul limbii române contemporane, în mod special câmpuri lexico-semantice, A. Bidu-Vrănceanu şi N. Forăscu consideră comutarea şi substituţia tipuri de relaţii caracteristice câmpului, şi nu grupului lexico-semantic [13].

Dacă ne referim la caracteristicile şi la structura câmpului lexico-semantic, acesta este constituit conform unor principii generale, cum ar fi: a) reunirea membrilor pe baza unor proprietăţi semantice comune reprezentate de un număr de seme, b) diferenţierea semantică a unor termeni faţă de alţii din aceeaşi paradigmă, realizată prin seme variabile şi c) relaţia paradigmatică de excludere reciprocă dintr-un context a termenilor unei clase sau paradigme, reprezentând nişte ansambluri paradigmatice mai largi şi mai puţin rigide în raport cu clasele sinonimelor, antonimelor etc. [14]. Delimitarea câmpurilor prezintă atât interes teoretic, cât şi unul practic, deoarece structura vocabularului nu poate fi cunoscută integral. Din cercetările semantice moderne rezultă că numărul termenilor dintr-un câmp variază de la câteva zeci până la sute de cuvinte. Cantitatea materialului lexical poate crea unele probleme de cercetare care ţin de aspectul stabilirii relaţiilor semantice. Se impune, astfel, principiul practic al reducerilor ulterioare succesive, atât din punct de vedere cantitativ, cât şi din punct de vedere calitativ. Prin urmare, se pune problema dacă un câmp reprezintă o singură sau mai multe paradigme.

Interpretarea câmpului ca paradigmă de către lingvistul E. Coşeriu [15] a reprezentat o etapă

BDD-A20768 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:06 UTC)

esenţială în analiza semantică modernă, deşi problema suprapunerii celor două concepte nu se punea încă. Mai târziu, odată cu apariţia unor noi cercetări în domeniu, găsim răspunsuri şi la această întrebare. A. Bidu-Vrănceanu a demonstrat că „această egalitate nu este obligatorie". Dacă paradigma lexico-semantică este indivizibilă în alte paradigme lexico-semantice, iar un câmp nu coincide obligatoriu cu o singură paradigmă, rezultă că un câmp nu este interpretat decât ca o clasă paradigmatică în sens larg [16].

O altă problemă importantă în analiza câmpurilor ţine de inventarul acestora. Întrebarea este: în ce măsură paradigmele lexico-semantice dintr-un câmp sunt deschise sau nelimitate şi în ce măsură presupun o ordine determinată [17]? În acest sens, susţinem părerile lingviştilor care consideră că orice clasă lexico-semantică este nelimitată, şi această caracteristică se explică prin caracterul dinamic al vocabularului. Acest fenomen se manifestă mai puţin la sinonime şi antonime, şi în mod special la câmpurile lexico-semantice. Privind lucrurile din acest punct de vedere, apare problema delimitării câmpurilor sau a graniţelor acestora. Majoritatea lingviştilor susţin că acestea nu au graniţe rigide sau sunt greu de stabilit, astfel încât câmpurile pot fi analizate şi fără identificarea limitelor lor. O condiţie ar fi, după savantul H. Geckeler, alcătuirea riguroasă a inventarului lor din punct de vedere semantic [18]. Autorul consideră importantă delimitarea în interiorul câmpului a unui nucleu şi a zonei periferice, constituite de degajarea opoziţiilor semantice prin care se caracterizează.

În ceea ce priveşte problema caracterizării câmpurilor lexico-semantice sub aspectul unei ordini determinate a termenilor constitutivi, răspunsul este mai dificil. În general, primul aspect care este investigat presupune existenţa unui sau a mai multor arhilexeme [19] sau termeni-bază [20] şi existenţa unei ordini determinate a opoziţiilor. Cazurile numeroase în care ordinea nu poate fi stabilită în clasele paradigmatice reprezentate de câmpuri trebuie interpretate, probabil, ca o particularitate a structurii lexicale, mai puţin rigidă decât alte structuri lingvistice, subliniază E. Coşeriu [21].

Câmpul lexico-semantic ca structură semantică capătă validitate numai după analiza acestuia, adică după ce sunt puse în evidenţă opoziţiile semantice caracteristice. Această metodă de investigare presupune mai multă rigurozitate, înlăturând subiectivismul tolerat uneori în sfera semanticii.

Principiile de stabilire a opoziţiilor au fost preluate din fonologie, unde au fost descrise de cercetătorul N. Troubetzkoy [22], care deosebeşte două tipologii de opoziţii, prima referindu-se la raporturile dintre unităţile lexicale – acestea fiind privative, graduale sau echipolente –, iar a doua – de relaţiile dintre opoziţii, care pot fi la rândul lor proporţionale, izolate sau multilaterale. Acestea sunt aplicate în studiul opoziţiilor semantice. Prin urmare, opoziţia semnificativă este definită drept opoziţie pe care o formează două semne ale limbii în care semnificanţii sunt diferiţi.

Lingviştii J. Cantineau [23] şi S. Marcus [24] au dezvoltat în continuare teoria opoziţiilor, adăugând alte două tipuri: *opoziţie zero* şi

BDD-A20768 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:06 UTC)

opoziţii disjunctive. Problema este reluată şi de lingvistul L. Hjelmslev, care demonstrează posibilitatea neutralizării opoziţiilor [25].

Opoziţiile se stabilesc între termenii aceleiaşi paradigme, iar uneori pun în relaţie două paradigme diferite ale aceluiaşi câmp. Evidenţiem următoarele tipuri de opoziţii caracteristice unui câmp lexico-semantic:

1) *Opoziţia privativă* – reprezentată de situaţia în care un termen are o trăsătură de sens în plus faţă de alt termen, toate celelalte fiind comune. Acest fenomen nu este specific numai câmpurilor, ci şi sinonimelor. În cazul acestui raport, pot fi determinate diferite grade de incluziune, în funcţie de numărul de trăsături pe care un termen le conţine în plus faţă de sinonimul său. Trebuie să specificăm că, spre deosebire de sinonimie, în cazul câmpurilor opoziţia privativă este mai puţin relevantă sub aspectul numărului de trăsături comune unităţilor puse în opoziţie şi al numărului elementelor care alcătuiesc paradigma diferenţială. Un interes aparte prezintă frecvenţa opoziţiei şi, eventual, semnificaţia acesteia în aprecierea tipului de structură.

2) *Opoziţia echipolentă* ţine de diferenţa trăsăturilor semantice ale termenilor, adică: fiecare dintre cei doi termeni trebuie să aibă cel puţin o trăsătură de sens specifică. În funcţie de numărul semelor diferenţiale, pot fi stabilite mai multe grade de echipolenţă:

a. *Echipolenţă de gradul 1*, reprezentată de situaţia în care fiecare dintre cei doi termeni au câte o trăsătură distinctă;

b. *Echipolenţă de gradul 2*, caracteristică situaţiilor în care fiecare termen are, în afară de trăsăturile comune, câte două seme distinctive specifice;

c. *Echipolenţă de gradul 3* – trei trăsături distinctive;

d. *Echipolenţă de gradul 4* – patru trăsături distinctive etc.

3) *Opoziţia disjunctivă* se stabileşte între doi termeni constituiţi, fiecare în parte, dintr-un anumit număr de seme şi care îndeplinesc următoarea condiţie: nici o trăsătură proprie primului termen nu se conţine în termenul al doilea şi invers – nici o trăsătură caracteristică termenului al doilea nu se găseşte la primul. Respectiv, baza de comparaţie a celor doi termeni este egală cu zero.

Studiul opoziţiilor semantice pune în evidenţă specificul câmpurilor comparate. Dacă ne referim la vocabular în general, atunci, prin caracterul specific sau prin frecvenţa unor anumite tipuri de opoziţii la unele niveluri, se poate verifica afirmaţia conform căreia „nu se poate vorbi în general despre o structură a vocabularului, ci despre zone structurate diferit. Deosebirile de structurare de la diferite niveluri sunt o dovadă că, în ansamblu, lexicul este un sistem mai lax, mai ramificat, cu zone mai mult sau mai puţin omogene, în comparaţie cu alte niveluri ale limbii” [27].

O altă caracteristică a structurii câmpului lexico-semantic, după cum menţionează S. Berejan, rezidă în faptul că acesta poate cuprinde atât grupuri tematice, cât şi analogice, derivaţionale, etimologice, sinonimice etc. [28]. Respectiv, se impune un alt indiciu, care ar putea servi drept principiu de diferenţiere a câmpului lexico-semantic de grupul lexico-semantic, şi anume – fenomenul incluziunii. Grupul poate să reprezinte o sub-

BDD-A20768 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:06 UTC)

structură a unui câmp, în timp ce câmpul lexico-semantic nu poate fi parte componentă a unui grup lexico-semantic.

Problema utilizării terminologiei şi a diferenţierii structurilor lexico-semantice necesită încă multe discuţii, rămânând, în continuare, în atenţia lingviştilor.

REFERINŢE

1. А. И. Кузнецова, *Понятие семантической системы языка и методы ее исследования*, Изд. Московского Университета, 1963, с. 43.

2. Ф. Р. Филин, *О лексико-семантических группах* // Езиковедски изследование в чест на акад. Ст. Младенов, София, 1967, с. 537-538.

3. В. И. Кодухов, *Лексико-семантические группы слов*, Ленинград, 1955, с. 4.

4. Л. М. Васильев, *Теория семантических полей* // Вопросы языкознания, 1971, с. 106-111.

5. Н. Г. Долгих, *Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии* // Филологические науки, 1973, № 1, с. 89-98.

6. А. А. Уфимцева, *Лексика* // Общее языкознание. Внутренняя структура языка, М., 1972, с. 406-436.

7. Ю. Н. Караулов, *Словарь как компонент описания языков* // Принципы описания языков мира, М., Наука, 1976, с. 314.

8. *Полевые структуры в системе языка*, Воронеж, Изд. Воронежского университета, 1989, с. 27-28.

9. Г. С. Щур, *О месте лингвистических и экстралингвистических семантических признаков при исследовании лексики* // Романо-германские языки, Вып. 94, Ярослав, 1971, с. 81-87.

10. *Полевые структуры в системе языка*, Воронеж, Изд. Воронежского университета, 1989, с. 30.

11. E. Coşeriu, *Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik. Heyses Analyse des Wortfeldes „Schall”* // To honore Roman Jakovson, Mouton, The Hague, Paris, 1967.

12. E. Coşeriu, *Vers une typologie des champs lexicaux* // „Cahiers de lexicologie”, Revue internationale de lexicologie et de lexicographie, volume XXVII, II, 1975, p. 31.

13. H. Geckeler, *Semantica estructural y teoria del campo lexico*, Editorial Gredos, Madrid, 1976, p. 305-306.

14. E. Coşeriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen, 1973, p. 32.

15. L. Guilbert, *La creativite lexicale*, Paris, 1975, p. 157.

16. E. Coşeriu, *Interdisciplinarita e linguistica* // L’accostamento interdisciplinare allî studio del linguaggio, Franco Angelo Editore, Milano, 1980.

17. N. Troubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie* // „Travaux du Cercle Linguistique de Prague”, VII, 1949, p. 11-40.

18. J. Cantineau, *Les oppositions significatives* // „Cahiers Ferdinand de Saussure”, vol. 10, 1952.

19. S. Marcus, *Lingvistică matematică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1963.

20. L. Hjelmslev, *Pour une semantique structurale* // „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague”, XII, 1957, p. 82-83.

21. E. Coşeriu, *Pour une semantique diachronique structurale* // „Travaux de linguistique et de litterature”, Strassbourg, I, 1. 1964, p. 151.

22. С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Изд. Штиинца, Кишинев, 1973, с.166.

BDD-A20768 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:06 UTC)